

דף הבית / ארנון סגל

מסך עשן

לפרופ' זרע עמר יש חלום: לייסד גן לאומי ליד יריחו, שאליו יקובצו מארבע כנפות סממני הקטורת ■ הוא אמנם טרם פיצח את החידה הגדולה על צמח מעלה העשן ההיסטורי, אך משוכנע שכיום ניתן ליצור לו מקבילה מלאכותית ■ ויש הצעה לחכמי הדור: בחרו את הבשמים המשובחים ביותר בימינו לצורך הקטורת העתיקה, ממש כפי שנהגו חכמינו כשייסדו את נבחרת 11 הסממנים היקרתית.

הקדומים – היהודיים והלא יהודיים – וכך גם בקרב יהודי המזרח עד עלייתם לכור ההיתוך הישראלי. סבתא שלי הייתה מקטירה לקראת שבת מור לבונה על גבי גחלים לחשות ("מוגמר"). זה לא נעשה מטעמים רתיים בהכרח אלא כדרך ליצירת אווירה טובה. אצל יהודי אתיופיה זה עדיין מנהג נפוץ, ואפילו שתית קפה מלווה בהקטרת לבונה.

מעניין שרווק הצמח שבמי קדם נחשב לסוד מקצועי כמוס של בית אבטינס – זה הקרוי "מעלה עשן" – איננו אתגר גדול בעיני עמר. מלבד תוכנה של עמר, שלפיה הצמח הקרוי כיום בשם ה'איננו מעלה העשן האמיתי, במסגרת הערפל הסמיך המלווה ברור כלל את הנבייה בעבר הוא טרם איתר את מעלה העשן

של העולם הקדום כבר אינם אהורים כל כך בעולם המערבי המודרני. אפילו שמן האפרסמון, שנחשב ללהיט בעת העתיקה, יתקשה לשמר את מעמדו בימינו. כך גם למור, שמופיע הרבה מאוד במקורות בתקופה הקדומה ואהוב עד היום באתיופיה ובתימן, יש ריח חזק מאוד שהאף המערבי יתקשה לאהוב.

ובית המקדש ייבנה לפי הסגנון המערבי?
"זו שאלה טובה. אינני יודע, אבל ברור שניתן לגייס לטובת הרבר את מיטב הטכנולוגיה המודרנית, שעושה לפתור בעיות רבות".

שוכנים בערפל

הקטורת אותה במקדש פעמיים בכל יום, כ-175 גרם בכל פעם (חצי מנה), ופעם אחת בקודש הקר

המקורי, אך לרבריו ניתן להפיק כיום השפעה דומה באופן מלאכותי ושלא מהצומח, כפי שקורה כיום בכל דיסקוטק מכובד. בינתיים הוא ממשיך גם בניסיונותיו לאתר את מעלה העשן ההיסטורי.

הר המור, גבעת לבונה

"במצב המקדש בימינו, רוב סממני הקטורת כבר מוזהים", משוכנע עמר. כך, הצי – האפרסמון ההיסטורי, שאין לו קשר לפרי הכתום המכונה כיום בשם זה – שוב גדל בעשור האחרון בעין גדי וגם בגינתו של עמר בנחל צוף, וזאת לאחר חיפושים ארוכים וניסיונות ביות בארץ הקודש שארכו כמעט יובל שנים, כמו גם סדרת מאמצים של עמר שבהם טרח להוכיח את זיהוי הצמח.

היישן למעלה ולא לתפוח. הקטורת הורכבה מסממני בושם שנחשבו ליקרים ביותר בעולם הקדום. כשההיסטוריון הרומי פליניוס ציין בסוף אנציקלופדיית הענק שלו בת 37 הכרכים מהם המוצאים היקרים ביותר בעולם, הוא מונה אבני חן שונות ואת צבעי תולעת השני והארגמן, אך לצדם גילו שמונה מתוך 11 סממני הקטורת. זו הוכחה לכך שחול' הכניסו למכתשת הקטורת את המוכרים ביותר מבשמי תקופתם.

בימי קדם כולם הכירו את סממני הקטורת, מסביר עמר, "ולאו דווקא בהקשר הדתי. אותם סממנים שימשו בחלקם לצורכי חולין. הקטרת קטורת הייתה מקובלת מאוד בחיי היומיום

הציפורן, מספר 2, מוזהה בידי חוקרים ופרשנים מסוימים כמכסה של קונכייה ולחלופין כסממן צמחי דמוי ציפורן, כסוג של אבן חן (אונקס), כשהליים, כשרף של החלב של קינמון קסיה, כשרף של ליקודמבר מוזהה, כלוטם השוף, כלבנה הודי או כאנגית הציפורן. החלבנה וזוהיה כצמח מיעה, כשרף של ליקודמבר מוזהה, כלבנה או כשרף כלל החלבנה, כפרונוס מחלב כל כשרף של לוטם הוזהה, וכן הלאה וכן הלאה כל סממני הקטורת. פרופ' דוד עמר מהמחלקה ללימודי ארץ יש ראל הארכיאולוגיה באוניברסיטת בראיל, שאף הוציא לאור ספר בנושא זה בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב, איננו נבהל מחוסר הוודאות בעניין. לדעתו, אם מתייחסים למסורת הגבוהה והקדומה יותר, לסביבות ההיסטוריות והקשור, מצטט עמר את האפוסות ובהחלט אפשר להצביע בוודאות על חלק מהסממנים – ובסביבות גבוהה אפילו על רובם.

מלבד זאת, הוא מזכיר, רק ארבעה מסממני הקטורת ניקבו בתורה בשמות ("קח לך סמים, נטף שוחלת, וחלבנה, סמים ולבונה וכו'), מה שמעלה אפשרות שאת שאר שבעת הסממנים ניתן לבחור בכל דור מחדש, ובלבד שנגיע בסופו של דבר ל-11. כך מפרש בין השאר רש"י בתלמוד, וכך משתמע ממדרש שיר השירים רבה: "מכאן ברור הכמיהה ומצאו שאין יפה לקטורת אלא 11 סממנים הללו" – כלומר, אלו הבשמים שנבחרו ונמצאו ראויים בדרות קדומים, ולא מופרך להניח שבדורנו שלנו יימצאו אחרים ראויים על פניהם.

"חופש הפעולה הזה נחוץ לנו", טוען פרופ' עמר, "גם מכיוון שחלק מהבשמים היקרתיים

הסממן המדויק טרם נמצא, אבל יש מקבילות מודרניות ניסוי במעלה העשן

1. צרי
2. ציפורן
3. חלבנה
4. לבונה
5. מור
6. קציעה
7. שיבולת נרד
8. כרובים (זעפרן)
9. קושט
10. קינמון

שקלים. אגב, בהודו עדיין קיימת טכניקה להפקת בושם נעים מאוד מצלקות הצמח הזה. "גם הקושט מוזהה בוודאות. בערבית הוא קרוי עדי ימינו בשם 'קוסט', וגדל בחבל קשמיר, למשל. הבושם מופק מקנה השרוש של הצמח. "הקינמון מוזהה כקינמון ציילוני גלול, כשמין קינמון אחר – קינמונה קסיה – הוא למעשה הקציעה ששימרה את שמה העברי גם בלטינית. שניהם מופקים מקליפת עץ הקינמון, שאותה מקלפים – כלומר מקציעים – ומכאן השם 'קציעה'. יוסף בן מתתיהו כתב במ'לחמות היהודים שבאוצרות המקדש היו מצויים הרבה מאוד קינמון וקסיה. מקום גידולו הקרוב ביותר של הקינמון, אגב, הוא מהאי נזויבר שבאוקיינוס ההודי.

רק צמח אחד, שולי למדי בתרבותה של הקטורת, נותר עד כה חריג בלתי מוזהה בעיני עמר – הקילופה. לעמר יש אגנם כמה רעיונות לזיהוי הקילופה ההיסטורית, אך חוסר הוודאות שעל פיה ניתן, כאמור, להחליט בכל עת על שינוי הרכבה של הקטורת.

בכלל, לדעת עמר, אם רק ירצו, ניתן כיום לגדל את רוב סממני הקטורת בארץ הקודש. כבר כיום מצויות ברשותו דגימות של כמעט כל הסממנים העתיקים. עמר עצמו חולם על אקלימית ומהותית כאחד נכון יהיה לטעמו להקים בסביבות יריחו. ואלו בשמים כדאי להכליל במתכון מודרני של הקטורת? בזה מטרב פרופ' עמר להתערב. "בעניין הזה אני לא רלוונטי", הוא מתקש, "אשתי אומרת שאני לא מבין בבושם של ימינו שום דבר".

"חלק מהבשמים היקרתיים של העולם הקדום כבר אינם אהודים כל כך בעולם המערבי המודרני. אפילו שמן האפרסמון, שנחשב ללהיט בעבר הרחוק, יתקשה לשמר את מעמדו בימינו. גם את המור האף המערבי נתקשה לאהוב"

צילום: מילאש 90

עבודת המקדש, וזו הרגע: שירת האחרות הגדולה של העם לא-להויו. אך בזה לא תמה: הטקסיות הציבורית במשך כנסנו למקדש, אבל כולם – ממש כולם – יצאו לרחובות ירושלים כדי לקבל את פני הבאים מכל תפוצות ישראל. קבלת פנים חמה של שירים, של תזמורת וברכות שהרי יצאה. חתופת, משתפת ומחברת – דווקא היא הייתה שיאו של מעמד החידוש השנתי של הברית הלאומית. מכל בית מלון ושכונה מיוזמי המנג'נה היחודיות לה, לכדי בית אחד, חיבור מחדש לברית שבין עם לא-להויו (ברית סינן) ולברית לאומית של מעורבות הדדית (ברית ערבות מואב). אם יש רגע אחד שאליו אני מתגעגע ומצפה לו בחידוש

ומהעברת בו את חיותם. במעמד הפסח לא השתייחה עמדה במרכז החוויה הלאומי (שהרי נכח בה רק נציג בורד מכל תבורה) ואפילו לא אכילתו (מכיוון שכל משפחה אוכלת את קרבנה לבדה) אלא דווקא העלייה לגגות אחריו גמר האכילה ושירת ההלל המשותפת שבקעה ועלתה מכל בית ובית מלון. שירה אדירה, סוחפת, משתפת ומחברת – דווקא היא הייתה שיאו של מעמד החידוש השנתי של הברית הלאומית. מכל בית מלון ושכונה מיוזמי המנג'נה היחודיות לה, לכדי בית אחד, חיבור מחדש לברית שבין עם לא-להויו (ברית סינן) ולברית לאומית של מעורבות הדדית (ברית ערבות מואב). אם יש רגע אחד שאליו אני מתגעגע ומצפה לו בחידוש

דווקא העלייה לגגות ושירת ההלל המשותפת שבקעה ועלתה מכל בית – שירה אדירה, סוחפת, משתפת ומחברת – דווקא היא הייתה שיאו של מעמד החידוש השנתי של הברית הלאומית. אם יש רגע אחד שאליו אני מתגעגע ומצפה לו בחידוש עבודת המקדש, זהו הרגע

בית חלומותיי

שלמה בן צבי, מו"ל ועורך ראשי, 'מקור ראשון' – מעריב

איפה העם פגע או נגע במקדש? לא כל כך בעבודה הממושכת בו. זו הייתה זכותם וחובתם של מעטים, של קבוצות קטנות של כוהנים, של כמה מאות לוחים ושל עשרות ישראלים במעמדם שהגיע זמנם לשרת במילואים באותו שבוע. לרוב המוחלט של העם לא הייתה אפשרות ומקום להיכנס למקדש. אפילו ביום החשוב והמוזני ביותר במקדש במשך השנה, בערב פסח, רק נציגים בודדים מכל משפחה – אחד מעשרים או אפילו פחות מכך – נכנסו בפועל לעזרה. למעטים מאוד הייתה בזמן המקדש נגיעה מעשית בקובעה במעשה הקורבנות. או כמה הבטחה חזונית המקדש? בעיקר בטקסים הציבוריים שגולדו וצמחו מתוך המקדש, צמודים אליו, יונקים ממנו

כבר שנים רבות דנים אצלנו בשאלה מיהו יהודי, ונראה שכבר התייחסנו מלכת על כך תשובה ברורה. הרי אין זו השבת שמגדירה אותנו כיהודים, כי לא יעלה על הדעת שמי שאיננו שומר מצוות עשה ולא תעשה יאבד בשל כך את הגדרתו כיהודי. כך גם כאשר לכשירות, ואפילו לצום יום הכיפורים. לא אלה מגדירים אותנו.

מזו אם כן סממן השייכות המודעי אך החי רחי לעם היהודי? המקדש עשוי לספק מענה לשאלה הזו: לא פחות מתורתנו הקדושה, המקדש מסמל באופן מוגשם חי את הברית הנצחית בינינו לבין הקדוש ברוך הוא. המקדש מוזהה את הנקודה הטכנית של העם. היום עמנו מחולק לפלגים, לכתות שונות ומשונות זו מזו. בתוך כל פלג ופלג אינספור גוונים וצורות עבודה. כל קהילה וקבוצה מנסה למצוא את דרכה האתנית שית עבודת השם.

כשמדברים על עבודת המקדש, לומדים בעיקר על ריטואל שחיתת הקורבנות וזיקת הדם. נכון, כך הם פני הדברים במסמכות הנגמרות, אבל דומני שחזונית המקדש, חזונית הקודש מבחינת רוב רובו של הציבור הישראלי, הייתה או שונה – ולא במקצת.

ספירת מלאי

ב'מכון המקדש' בירושלים כבר מוכנים כלים רבים המיועדים לשימוש במקדש:

מנות הזהב	מחנות, כלי ניסוח היין
שולחן לחם הפנים	הומים, כלי מדידה,
מזבח הקטורת	האבוב המיועני
כירי נחושת	לקורבן העומר, ביכי
בגדי הכהן הגדול:	לבונה, כלי אבן
ציץ, מעיל, אפוד	להבנת אפר הפרה
חושן וטובט	האדומה,
מערכות של בגדי	סכני שחיתה.
כוחו הייטי.	כלי נגינה: כ-15
מכלי השרת מוכנים:	הציצורות, נבלים
מזוקקים (כלים)	וכינורות.
לזיקת הדם על	

הר הבית פתוח לניסוח יהודים בימים א' – ה' בין השעות 12:30-10:00, 13:30-10:00. ההלכה מתירה להיכנס לחלקים משטח ההר לאחר טבילה במקוה וללא נעלי עור. להדרכה הלכתית בעלייה להר: לנברים: 052-7203210, 052-8119407 לנשים: 052-3752751, 052-5866384

עדכונים ותגובות:

arnonsegal@gmail.com